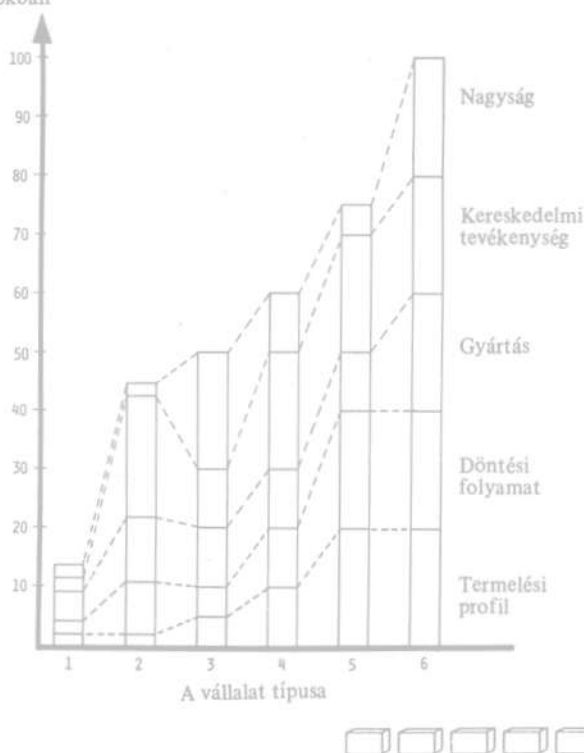

Az információs és dokumentációs szükséglet pontokban

2. ábra Hatféle vállalat információs szükségletének megoszlása

6. nagyon nagy, multinacionális vállalat intenzív kutatási-fejlesztési tevékenységgel, kereskedelmi tevékenységgel, fejlett színvonalú termékekkel, magas fokú feldolgozással (erős környezeti hatással).

[JUNGBERG, S.: Some factors influencing I & D requirements in companies of different sizes and with different profiles = *Tidskrift för Dokumentation*, 33. köt. 1. sz. 1977. p. 7-8./

(Schiff Ervin)

KÖNYVTÁRI RENDSZEREK – KÖNYVTÁRI MUNKA

A könyvtári rendszerek s hálózatok tervezése és szervezése az Egyesült Királyságban és az USA-ban

Az Unesco Bulletin for Libraries folyamatosan számba veszi, hogy a NATIS (National Information Systems = Országos Információs Rendszerek) program keretében, vagy ezzel összefüggésbe hozhatóan, milyen fejlemények történtek az egyes országokban a nemzeti információs infrastruktúra kialakításában, koordinált tervezésében.

A következőkben két beszámolót [1, 2] ismertetünk, amely az angol könyvtári rendszerről és az USA könyvtári hálózatának tervszerű fejlesztéséről szól.

Az angol könyvtári infrastruktúra kialakítása, továbbfejlesztése

Bár a NATIS programok elsősorban a nemzeti információs rendszerek tervszerű fejlesztésére vonatkoznak, szervesen kell illeszkedniük a nemzetközi programokhoz, így mindenképp az UNISIST program megvalósításához. Ezt figyelembe véve jött létre az Egyesült Királyságban a British National Committee for UNISIST (Brit

Nemzeti UNISIST Bizottság), amely a NATIS programot is magába foglalja, mert ennek a két programnak a legteljesebb harmóniában kell lennie egymással. A British Library (BL) jelentősen hozzájárul a NATIS programhoz azáltal például, hogy támogatja az UBC (Universal Bibliographic Control = Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel) program megvalósítását, és nem utolsósorban azzal is, hogy helyet biztosított az IFLA nemzetközi irodájának. Segíti a BL az UAP (Universal Availability of Publications = Kiadványok Egyetemes Hozáférhetősége) program megvalósítását is, szintén azáltal, hogy létrehozta a könyvtáron belül az IFLA nemzetközi kölcsönzési irodáját (IFLA Office for International Lending). Hozzájárul ezeken kívül a BL a nemzetközi bibliográfiai adatcsere általános problémáinak megoldásához is.

Ami a brit könyvtári infrastruktúra alakítását illeti, teljesen naív és elhibázott dolog volna a tervezést „tabula rasa” alapon végrehajtani. A kialakult hagyományokat figyelembe véve, a jelenlegi helyzet adottságaival messzeemenően számolva lehet csak reális és racionális megoldásokat keresni és találni. Mivel a jelenlegi helyzet igen sokszínű, pluralisztikus, elsősorban sokkal intenzívebb koordinációra van szükség. Ez a felismerés vezetett a British Library megalakítására, mint a helyzet orvoslásának első lépésére.

Az angol könyvtári infrastruktúrát jelenleg a következő főbb vonások jellemzik:

az államilag támogatott nyilvános szektor és a magán-szektor által fenntartott *könyvtárak meglehetősen vegyes együttese található benne*; a magánszektorhoz igen sok gazdag állományú könyvtár, főként szakkönyvtár tartozik, és hiba volna ezekkel nem számolni pusztán azért, mert az országos (állami) koordináció szempontjából kevésbé irányíthatóak;

az állami, nyilvános szektor kb. 2/3-át teszi ki a teljes könyvtári erőforrásnak, s az ide sorolható könyvtárakat – kisebb-nagyobb mértékben – anyagilag a *DES (Department of Education and Science = Oktatásügyi és Tudományos Minisztérium)* támogatja és ennek a szervnek tartoznak felelőséggel, kivételt jelentenek azonban pl. a kormányzati hatóságok, minisztériumok könyvtárai és az államosított ipar terén létesült kormányzati szervek könyvtárai; így a DES az egyetlen olyan nemzeti szerv, amelyik felelősséget vállalhat a könyvtári infrastruktúra átfogóbb tervezésében;

több mint 30 olyan állami (nemzeti) érdekelt szerv van, amely formálisan támogatást adhat a DES tervező munkájához; ezeknek a szerveknek működése azonban általában nem rendeleteken alapszik, ezért *irányító, végrehajtó hatalmuk nincs, legfeljebb tanácsokat adhatnak*, javaslatokat tehetnek; ennek folytán az angol könyvtári infrastruktúra tulajdonképpen egy hivatalos (törvényes) szerv és sok önkéntesen közreműködő szerv kapcsolati rendszerének tekinthető.

A tervezés és koordinálás szempontjából a könyvtári infrastruktúra *a következő elemekből tevődik össze*:

- közművelődési könyvtárak,
- a nem egyetemi szintű oktatási és kutatási könyvtárak,
- az egyetemi oktatás és kutatás könyvtárai,
- a British Library (nemzeti könyvtár).

A *közművelődési könyvtárak* az 1964-ben alkotott Könyvtári és Múzeumi Törvény szerint végzik tevékenységüket; a rendelet 1965 áprilisában vált hatályossá. Nagy eredménynek tekinthető, hogy közös elven alapuló közművelődési könyvtári szolgálatot hoztak létre, amelyet a sok helyi szervezet központi felügyelet alatt működtet. Jelentős továbblépés volt az 1972-ben született helyhatósági (önkormányzati) törvény, amely csökkentette a helyi hatóságok, s ezáltal a könyvtári irányító szervek számát és megszüntette a közöttük lévő igen nagy egyenlőtlenségeket. Így a helyi könyvtári irányító szervek száma kb. 2/3-ára csökkent, és státusuk az egészségügyi, oktatási, szociálpolitikai szervekével egy színvonalra emelkedett.

Az iskolai, kollégiumi, politechnikai és egyéb (*nem egyetemi*) könyvtárak irányítása és felügyelete nagyjából hasonlít a közművelődési könyvtárakéra. A helyi hatóságok oktatási részlegeik révén biztosítják a szükséges

pénzforrásokat, figyelemmel kísérik politikájukat és működésüket.

Az *egyetemek* autonóm intézmények, pénzügyi alapjukat tekintve nagyrészt a központi kormányzattól függenek. Mindegyik egyetem maga határozza meg, hogy milyen jellegű és színvonalú támogatásban részesíti a könyvtárát. A kormányzat és az egyetemek között összekötőként működik egy *Egyetemi Szubvenciók Bizottság (University Grants Committee, UGC)*, amelynek az a feladata és felelőssége, hogy a DES által az egyetemi oktatás részére megállapított pénzügyi keretet az egyes egyetemek között szétosztja. A jelenlegi nehezebb gazdasági helyzetben a rendelkezésre álló összegek elosztása igen kényes feladat, s a döntések nem egyszer heves vitát és kritikát váltanak ki.

A *British Library* az 1972-ben alkotott törvény értelmében jött létre, és 1973-ban kezdte meg működését nemzeti könyvtárként. Így a NATIS programnak megfelelően integráns része lett a tervszerűen alakított infrastruktúrának, és *jelentős mértékben hozzájárul a könyvtári rendszer többi elemének támogatásához és erősítéséhez is*. Vezető szerepét elsősorban központi szolgáltatásainak meggyőző erejével, nem pedig hatósági tekintélyével vagy irányító funkciójával tölti be. Jogilag ugyanis nem kötelező a BL központi szolgáltatásainak igénybevétele vagy könyvtárpolitikai elhatározásainak respektálása.

A BL nemzeti könyvtári *funkcióit és szerepét* az alábbi sajátosságok jellemzik:

birtokában van a nyomtatott művek nemzeti archívuma, amelyet az erre vonatkozó törvény alapozott meg; állományában van az 1801 előtti művek központi (nemzeti) szerzői katalógusa;

egyes szakterületeken külföldi művekből a legjobb gyűjteményei vannak az országban;

igen megbízhatóan működő kölcsönzési és reprográfiai szolgálata van, amely nemcsak az országban, de nemzetközileg is nagy hírnévnek örvend; helyi és regionális kölcsönzési szolgálatot is ellát;

a *MEDLARS (Medical Literature Analysis and Retrieval System = Orvosi Szakirodalom-elemző és Információkereső Rendszer)* rendszer országos központja;

előállítja a brit nemzeti bibliográfiát, és ehhez kapcsolódóan egyéb bibliográfiákat; rövidesen ellátja a publikálással együtt megjelenő címléírások szolgáltatását;

az *ISDS (International Serials Data System = Nemzetközi Folyóiratnyilvántartási Rendszer)* program országos szerve (az ISBN angol központja viszont a Whitaker kiadó, ami jelzi, hogy az infrastruktúra – amint már említettük – valóban pluralisztikus);

központja a Dewey-féle tizedes osztályozási rendszer fejlesztésének;

az angol könyvtáros egyesülettel közösen részt vesz az angol-amerikai katalógizálási szabályok revíziójában;

hozzáférhetővé teszi on-line üzemmódban az angol könyvtárak számára a MARC és MEDLARS adatbázisokat, és ezzel megalapozza az országos bibliográfiai kereső és megosztott katalogizálási rendszert; off-line szolgáltatásokat is nyújt a MARC rendszer keretében.

Az említett könyvtári törvény két speciális országos funkciót és felelősséget is ruház a BL-ra:

jelentős pénzkeretet bocsát rendelkezésére kutatási fejlesztési feladatok támogatására, így pl. az automatizálási programhoz, valamint a különféle könyvtártípusok vezetéséhez és szervezéséhez kapcsolódó vizsgálatokra és kísérletekre;

a BL-nak lehetősége van olyan országosan is jelentős szolgáltatások, illetve programok támogatására, amelyeket az érintett intézmények a maguk erejéből nem, vagy csak részben tudnak megvalósítani.

* * *

A könyvtári infrastruktúra továbbfejlesztése során arra töreksenek, hogy a DES útján előmozdítsák az országos tervezést, és szélesítsék, javítsák az együttműködést a DES és tervezés szempontjából számba vehető intézmények között. Ezek az intézmények:

- a) a kormány irányítása alatt álló szervek,
- b) minisztériumok, hatóságok stb.,
- c) szakmai (tudományos, műszaki stb.) egyesületek,
- d) különféle könyvtártípusokat képviselő szervezetek,
- e) szakkönyvtárakat tömörítő csoportok.

A fejlődést illetően valószínű, hogy az állományok és erőforrások nagyobb arányú kölcsönös felhasználása valósul meg a közművelődési, az egyetemi és a szakkönyvtári szektor tagjai között; gyorsan fog fejlődni a könyvtárközi kölcsönzés és a forrástájékoztató szolgálat, a kooperációs katalogizálás, az információkeresés; az infrastruktúra pluralisztikus jellege továbbra is megmarad és várható, hogy a szakmai egyesületek kohéziós szerepe növekedni fog a könyvtárpolitika formálásában és az erőforrások elosztásában; lehetséges az is, hogy a könyvtári infrastruktúrához kapcsolódóan szerepet kapnak a tömegkommunikációs eszközök (rádió, tv), a kiadók, a tanácsadó szervek, a kormányzati tájékoztató szervek stb. Mindez a NATIS program érettebb szakaszának megvalósulását eredményezheti.

A könyvtári hálózatok tervezése az USA-ban

A hálózati elv tulajdonképpen a könyvtárak közötti hagyományos együttműködés formáinak kibővítése, a könyvtári gyűjtemények és tájékoztatói rendszerek integrált szervezeti struktúrába való átalakítása oly módon, hogy a hálózat egészének teljesítőképesége nagyobb lesz

mint az alkotó elemek (tagkönyvtárak) potenciáljának összege.

A hálózatok kialakítását és fejlesztését főként az alábbi okok indokolják:

a pénzügyi megszorítások miatt szükség van az erőforrások megosztására és kölcsönös használatára; a hálózatok működése sokkal több, szélesebb körre terjedő felhasználó kiszolgálását, dokumentum- és információellátását teszi lehetővé;

a számítógépes (on-line, interaktív) kommunikáció útján megvalósulhat a hálózatok keretében az információellátás szinte minden területi (földrajzi) korlát nélkül;

a jövő könyvtára, mint a hálózat tagja vagy csomópontja valóban kommunikációs központtá fejlődhet.

Mindezek alapján felmerül annak szükségessége, hogy kialakítsák a hálózatok tervezésének rendszerét, minden szinten. Bár az átfogó nemzeti (országos) tervezésnek vannak ellenzői, az együttműködés trendje egyre erősebben érvényesül. A könyvtárak kooperatív vállalkozásai, konzorciumai, úgy tekinthetők, mint potenciális hálózatok, amelyek a hálózati rendszer tervezésében, szervezésében kiinduló alapot jelentenek. Elég nehéz ugyan tipizálni a hálózatokat vagy az ezekhez hasonlítható együttműködési formákat, az mégis megállapítható, hogy a hálózatok szervezésének három fő iránya van kialakulóban:

- regionális (területi) együttműködéssel szervezett hálózatok,
- szakmai hálózatok,
- funkcionális hálózatok.

A regionális hálózatra példa az Illinois-ban és New Yorkban szervezett közművelődési hálózat vagy a NELINET (New England Library Information Network = New England-i Könyvtári Tájékoztatói Hálózat), a SLICE (Southeastern Library Interstate Cooperative Endeavour = Délkeleti Könyvtárak Államközi Kooperatív Vállalkozása), a SOLINET (Southeastern Library Network = Délkeleti Könyvtári Hálózat).

A szakmai hálózatra példa az orvosi hálózat, mely a National Library of Medicine (Országos Orvostudományi Könyvtár) keretében működik. A mezőgazdaság és az asztronautika területén is kialakulóban vannak ilyen jellegű hálózatok.

A funkcionális hálózatok közül legismertebb az OCLC (Ohio College Library Center = Ohio Egyetemi Könyvtárak Központja) amely eredetileg Ohio állam egyetemi könyvtárainak szolgálatára létesült, később azonban jelentősen kibővült közművelődési és más könyvtárakkal, közben természetesen szervezete is módosult. A hálózat több igen hasznos alrendszerrel alakított ki, így – többek között – on-line feldolgozási és ellenőrzési rendszert, s a könyvtárközi kölcsönzés speciális modulját. Érdekessége a hálózatnak, hogy újabban audio-vizuális információhordozókkal is foglalkozik.

Másik példa a WLN (Washington Library Network = Washington-i Könyvtári Hálózat), amely Washington állam könyvtárainak ellátását szolgálja. A BALLOTS (Bibliographic Automation of Large Library Operations using a Time-Sharing System = Nagykönyvtárak Időosztásos Rendszerrel Automatizált Bibliográfiai Adatfeldolgozó Rendszere) rendszer a Stanford Egyetem könyvtárainak beszerzési és katalogizálási tevékenységeit segíti on-line szolgáltatással.

A felsorolt rendszerek és hálózatok jó példái a számítógépre alapozott együttműködésnek. A legnagyobb hálózat és az egyetlen, amely földrajzilag széles területre terjed ki, az OCLC, ezért úgy szokták idézni, mint az USA legfejlettebb nemzeti hálózatát.

Az országos hálózat-tervezés és szervezés felelős szerve a NCLIS (*National Commission on Libraries and Information Science = Országos Könyvtári és Információügyi Bizottság*), az elnök és a Kongresszus tanácsadó szerve országos könyvtári és információs politikai kérdésekben.

A NCLIS véleménye szerint az országos könyvtári és információs hálózat integrált terve magába foglalná a regionális, a szakmai és egyéb hálózatokat mind a nyilvános, mind a magánszektorból. A szövetségi kormány nem kötelezne egyetlen könyvtárat vagy információs intézményt sem, hogy csatlakozzék a hálózathoz, de elősegítené és ösztönözné, hogy az egyes állami és a magánszektorhoz tartozó szervek mind nagyobb mértékben vegyenek részt a hálózatok létrehozásában, működtetésében.

A Bizottság – több érintett intézménnyel kötött szerződés alapján – vizsgálatokat végeztetett annak érdekében, hogy tisztázzák a különféle intézmények szerepét és feladatait a tervezett hálózat kialakításában és működésében.

Ezek közül az alábbiakat említjük meg:

- a Library of Congress funkcionális felelőssége és viszonya az OCLC, NELINET stb. hálózatokhoz;
- szabványok kidolgozása a számítógépes könyvtári szolgáltatások kompatibilitásának biztosítására;
- a nem nyomtatott információhordozók országos adatbázisának kialakítása.

A hálózatok tervezésének programjai – az elképzelések szerint – fokozatosan valósulnak meg. Az országos könyvtári és információs hálózat kifejlesztésében *alappó szerepet kap a Library of Congress*, amely különösen a bibliográfiai hálózat terén igen jelentős programok megvalósítását végzi (MARC, COMARC, CONSER stb.). Az LC ténylegesen az USA nemzeti könyvtára, s az az 1976-ban hozott döntése, hogy vezető szerepet vállaljon az országos könyvtári hálózat megteremtésében, igen lényeges a további fejlődés szempontjából.

[1] GREEN, S.: *The organization and planning of library activities in the United Kingdom in the context of NATIS = UNESCO Bulletin for Librarians*, 31. köt. 2. sz. 1977. p. 68–76.

[2] BECKER, J.: *Status report on library network planning in the United States. = UNESCO Bulletin for Librarians*, 31. köt. 2. sz. 1977. p. 77–85./

(Györe Pál)

Manuális illetve számítógépes irodalomkutatás egyetemi könyvtárban

Davis McCarn előrejelzésének megfelelően a számítógépköltségek csökkenése és a manuális feldolgozás költségeinek növekedése elérhetővé tette a számítógépes információkeresést a felsőoktatásban is. A gyakorlati előrelépéshez azonban alaposan meg kell vizsgálni a lehetőségeket, a kétféle irodalomkutatási mód bizonyos szempontjait.

E vizsgálat részét a *kétféle keresés közvetlen összehasonlítása*, ami bizonyos mértékig helytől független eredményekre is vezethet (bár a költségadatok szükségképpen helytől is, időtől is függenek).

Gépi keresések helye a *London University Central Information Services (LUCIS)* volt. A keresések közül véletlenszerűen kiválasztott huszat manuálisan is elvégezték, valamennyit az adott szakterület szakértőjével, aki alapos bibliográfiai gyakorlattal rendelkezett.

A költség-meghatározás modellje

Negyven irodalomkutatás költségelemzésére került sor a következő módszer alapján kidolgozott modellel:

a) *Számítógépes keresés.* A használó a problémát megtárgyalta a LUCIS szakértőjével, majd kiválasztották a megfelelő adattárakat. A potenciális kereső-kifejezéseket teauruszok vagy tárgyszójegyzék alapján válogatták ki s a profilt interaktív módon finomították. A felhasználó a kiírt tételek vizsgálatával ellenőrzi a keresési relevanciát. Ha off-line keresést kértek a kiírt tételeket megküldték a felhasználónak és kérték tőle a relevancia értékelését.

b) *Manuális keresés.* A kérdés jellegével és a bibliográfiai technikával ismerős felhasználó az egyetemi hálózathoz tartozó és számára megszokott könyvtárban végezte az irodalomkutatást, könyvtárosok segítségével.

Mint minden modellalkotásnál, itt is szükséges volt bizonyos paraméterek előzetes rögzítése (pl egy bibliog-